

שיעור כללי

מורא מקדש לאחר החורבן

בשיעור היום נעסוק בעז"ה בד"ן מורא מקדש לאחר החורבן. בסוגייתנו ישנה ברייתא הלומדת על כך מהיקש המקדש לשבת ואילו בסוגיה במסכת מגילה מופיע לימוד אחר. נעסוק בשלוש שיטות שונות בדברי האחרונים המבארים את היחס בין הדרשות. נדון בקשיים בשיטות אלו ובדרכים חדשות ליישבם. נדון גם ביחס בין השיטות הללו לבין הלכות מורא בהר הבית בזמן הזה ובעניינים נוספים.

סוגייתנו

- יש לראות את הברייתא ו. 'כול יתיירא אדם ממקדש' עד סוף הברייתא ו: 'אף מורא האמור במקדש לעולם'.
 - ו. וראה מאירי שדן בענין הר הבית אם יש בו מורא מקדש או לא והתייחס גם ללימודים השונים.
 - ו. וראה מה שדן עוד בתשובת אבני נזר יו"ד סי' תנא' אות כ'.

הסוגיות במגילה כח וברכות סא

- ראה דברי המשנה במגילה כח. וראה דברי תוספות יום טוב ודברי תוספות רבי עקיבא איגר שביארו את הלימוד בשתי דרכים.
- וראה ברייתא ברכות סא: בענין להתפנות בין מזרח למערב ודברי רש"י שם.

דברי המפרשים על היחס בין הסוגיות והלימודים השונים

- פסקי הרמב"ם בענין: הלכות בית הבחירה ו', יד' טז'. הלכות בית הבחירה ז הלכות : א, ב, ז, ט.
- טורי אבן במגילה שם על היחס בין הסוגיות השונות.
- וראה דברי הערוך לנר שהאריך לחלוק על הטורי אבן ולפרש בדרך אחרת.
- וראה רשימות שיעורים להגרי"ד הלוי סולובייצ'יק שהלך בדרך שלישית.

בית הבחירה (מאירי) מסכת יבמות דף ו עמוד א

יראת המקדש מצות עשה שנאמר ואת מקדשי תיראו ולא מן המקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר עליו ואי זו היא מוראת מקדש לא יכנס מפתח העזרה ולפנים במקלו או במנעלו ובאפונדתו או באבק שעל רגליו או במעות הצרורים לו בסדינו וכל שכן שלא ירוק ולא יעשנו קפנדריא ומדברי סופרים אף בהר הבית כן הא מן התורה הר הבית מותר בכך שהרי מחנה לוייה הוא ואין קרוי מקדש אלא מה שאם נכנס לשם בטומאה חייב הא מדברי סופרים אף הר הבית בכלל זה ואיסור זה אף בזמן שאין בית המקדש קיים שנאמר והשמותי את מקדשיכם קדושתם אף כשהם שוממים וכן כתוב את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שבת לעולם אף מוראת מקדש לעולם:

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן תנא

כ) מיהו יסוד הראוי מהא דמקדשי תיראו לא יכנס להר הבית [ברכות נד ע"א] דהר הבית נקרא מקדש. אפשר לדחות שמורא המקדש אף על העומד בכל גבול המקדש. היינו בהר הבית. ולעולם לא נקרא מקדש רק העזרה ... אך העירני איש אחד דביחזקאל מ"ח פסוק י' והי' מקדש ה' בתוכו פרש"י הוא הר הבית ה' מאות קנים על ה' מאות קנים. ואין לי עסק בנסתרות לומר דלעתיד יתעלו העולמות ויהי' הר הבית כקדושת מקדש.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח עמוד א

ועוד אמר רבי יהודה: בית הכנסת שהרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שומחין על גגו פירות, ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר והשמותי את מקדשיכם – קדושתן אף כשהן שוממין.

תוספות יום טוב מסכת מגילה פרק ג משנה ג

קדושתן אף כשהן שוממין - נראה לי דדייק מדלא כתיב ואת מקדשיכם אשומם:

תוספות ר' עקיבא איגר מסכת מגילה פרק ג משנה ג

בתוספות יום טוב ד"ה קדושתן. מדלא כתיב. ומהרי"ט בתשו' ח"א סי' קכ"ג כתב דהכי דייקי' דודאי אי היה כתיב והחרבתי את מקדשיכם היה אפשר לפרש מקדשיכם שהיה כבר בשעת החורבן אבל לשון שממה אינו נופל אלא על שעת חורבתה מכבר שנים רבות ואינה נבנית כדכתיב על הר ציון ששם, ואילו נחרב וחזר ונבנה תיכף אף שהיה נופל עליו לשון חורבן לא היה נופל עליו לשון שממה. והכא דכתיב והשמותי את מקדשיכם אלמא קדושתן אף כשהן שוממין אף אחר שנחרבו עינין שם.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא עמוד ב

תניא אידך: הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ובגליל – צפון ודרום אסור, מזרח ומערב מותר. ורבי יוסי מתיר, שהיה רבי יוסי אומר: לא אסרו אלא ברואה. רבי יהודה אומר: בזמן שבית המקדש קיים – אסור, בזמן שאין בית המקדש קיים – מותר. רבי עקיבא אסור בכל מקום. רבי עקיבא היינו תנא קמא! – איכא בינייהו הוי' לארץ.

רש"י מסכת ברכות דף סא עמוד ב

הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב – אחריו למזרח ופניו למערב, ולא אחריו למערב ופניו למזרח, מפני שירושלים בארץ יהודה היא בצפונה של ארץ יהודה, בגבול שזין יהודה לצנימין, ויש מארץ יהודה הימנה [למזרח] עד סוף ארץ ישראל והימנה למערב עד סוף ארץ ישראל, שארץ יהודה על פני כל אורך ארץ ישראל היא

מן המזרח למערב כלועה ארוכה וקצרה, ואם יפנה מזרח ומערב יהיה פרועו לכל ירושלים, או פרועו שלפניו או פרועו שלאחריו, אבל לפון ודרום – יפנה, ובלבד שלא יפנה כנגד ירושלים ממזג, בדקומה של ארץ יהודה.

ובגליל – שהיא בצפונה של ארץ ישראל, לא יחזיר פניו לפון ודרום אלא מזרח ומערב.

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו הלכות יד' טו'

ובמה נתקדשה בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא.

הלכה טו

לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אף על פי שאין שם בית בנוי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אף על פי שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומות שהקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא.

הלכה טז

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרה וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרה השנייה הוא מקודש היום ואף על פי שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות חרומה.

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ז

הלכה א

מצות עשה ליראה מן המקדש שנאמר ומקדשי תיראו, ולא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שצוה על יראתו.

הלכה ב

ואי זו היא יראתו לא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגליו או באפודתו או באבק שעל רגליו או במעט הצרורין לו בסדינו ואין צ"ל שאסור לרוק בכל הר הבית אלא אם נודמן לו רוק מבליעו בכסותו, ולא יעשה הר הבית דרך שיכנס מפתח זו ויצא מפתח שכנגדה כדי לקצר הדרך אלא יקיפו מבחוץ, ולא יכנס לו אלא לדבר מצוה.

הלכה ז

אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם ולא ישב בעזרה ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם שאע"פ שחרב בקדושתו עומד.

הלכה ט

אסור לאדם לעולם שיפנה או שיישן בין מזרח למערב, ואין צריך לומר שאין קובעין בית הכסא בין מזרח למערב בכל מקום מפני שההיכל במערב, לפיכך לא יפנה למערב ולא למזרח מפני שהוא כנגד המערב, אלא בין צפון לדרום נפנים וישנים, וכל המטיל מים מן הצופים ולפנים לא ישב ופניו כלפי הקדש אלא לצפון או לדרום או יסלק הקדש לצדדין.

טורי אבן מסכת מגילה דף כח עמוד א

שנאמר והשימותי את מקדשיך קדושתן אף כשהן שוממין. לכאורה ר"י ס"ל כמ"ד בפ"ק (דף י') קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא. וכ"נ מדברי הרמב"ם (בפ"ו מהלכות בית הבחירה הלכה ט"ז) שנותן טעם למאי דס"ל שקדושת מקדש וירושלים קידש' לעתיד לבא ובקדושת שאר א"י לענין מעשר ושביעית וכיוצא בהן לא קידש' לעתיד לבוא מפני שקדושת מקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטילה, והרי הוא אומר והשימותי מקדשיכם אמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדין. וק"ל הא בפ"ט דברכות (דף ס"א) תניא הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב פי' מפני כבוד ירושלים שהיא בצפונה של ארץ יהודה ר"א בזמן שבה"מ קיים אסור בזמן שאין בה"מ קיים מותר, ואי קדושה ראשונה לר"י קידשה לעתיד לבוא אין לחלק בין בזמן שבה"מ קיים לאינו קיים. הלכך נ"ל דהאי קרא דמתני' אסמכתא בעלמא היא ואף על גב דמוזרהין על מורא מקדש מה"ת כדכתיב ומקדשי תיראו אפ"ה כשהוא חרב בטל קדושתו מה"ת לר"י אלא מדרבנן עדיין בקדושתו קאי ק"ו מבית הכנסת שחרב דאמר כן במשנתנו דאכתי בקדושתו קאי. מיהו ה"מ בית המקדש ובית הכנסת עצמן קיימו בקדושתן מדרבנן אפי' בחורבנן, אבל הנפנה ביהודה דמדרבנן בעלמא הוא אפי' בזמן הבית ס"ל דלא גזרו בחורבנ' הואיל וקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. ותדע דהא בפ"ק דיבמות (דף ו' ע"ב) נפק' לי' בברייתא דמוזרה על מורא מקדש לעולם אפי' בזמן שאין בה"מ קיים מקרא דשבתותי תשמרו ומקדשי תיראו מה שמירה האמור בשבת לעולם אף מורא האמור במקדש לעולם, והא ודאי אתיא כמ"ד קידשה לעתיד לבוא דאי לא קידש' ודאי אין מצווין על מורא מקדש בזה"ז. אלא ודאי ס"ל להאי תנא דקידשה לעתיד לבוא, ומהא היקישא גופא אתיא ליה הא מדאיתקש מורא מקדש לשמירת שבת דנוהג לעולם אף בחורבנה, ואי דרשא דר"י דמתני' דרשא גמורה היא הא ברייתא דיליף לה מהיקשא מני, אלא ודאי הא דר"י אסמכתא בעלמא היא ולית ליה דרשא דפ"ק דיבמות אלא ס"ל כמ"ד לא קידשה לעתיד לבא, והאי דפ"ק דיבמות דרשא גמורה היא כדמוכח התם וס"ל כמ"ד קידש' לעתיד לבוא. ואף על פי שיש לדחות כל הדברים הללו ולפרש בענין אחר אבל מה שפי' נ"ל עיקר:

ראיתי בטורי אבן במגילה שם שכתב בפשיטות דהך תנא דהכא ס"ל דקדשה לעתיד לבא וכתב דמהכא נפקא לי' דאמרין כן, אכן ... אכת' יקשה על הרמב"ם דנתן טעם לקדשה לעתיד לבא מפני שקדושת השכינה לא בטלה ומדכתיב והשמותי את מקדשיכם ואעפ"כ הביא הך דרשה דמה שבת לעולם אף מקדש לעולם, ונלענ"ד דעוד כתב בטורי אבן שם דלכאורה משמע דרבי יהודה דדרש קדושתן אף כשהן שוממין ס"ל דקדושה קדשה לעתיד לבא וא"כ ק' ממה דאמר רבי יהודה בברכות (סא ב) בזמן שביהמ"ק קיים אסור בזמן שאין ביהמ"ק קיים מותר דמה חילוק יש כיון שקדשה לעתיד לבא, ומתוך כך רצה להוכיח דהך דרשה דקדושתן אף כשהן שוממין היא רק אסמכתא ולעולם ס"ל לר' יהודה לא קדשה לעתיד לבא ע"ש, אבל גם זה לא שייך להרמב"ם דנראה מדבריו דדרשה גמורה היא ומהכא ילפינן דקדשה לעתיד לבא, אבל נ"ל דבאמת יש להבין מנ"ל להרמב"ם דהך דרשה דהשמותי דרשינן גם לענין מקדש כיון דר' יהודה לא הזכיר רק מביה"כ שחרב, אבל י"ל שהרמב"ם הוציא כן מתורת כהנים שכתוב שם מקדשי מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות, פי' דדרשינן כן מדלא כתיב מקדשי או מקדשיכם לשון יחיד דאז לא הי' קאי רק אמקדש אבל מדכתיב מקדשיכם לשון רבים דרשינן גם בתי כנסיות, והשתא מדקאמר הת"כ לרבות בתי כנסיות נראה בפי' דעיקר קרא אמקדש קאי:

ובזה יובן מנ"ל לר' יהודה דרשה זו קדושתן אף כשהן שוממין דאיך יש משמעות הפסוק כן, וכבר עמד בזה התוס' י"ט וכתב דדרש דה"ל למיכתב ואת מקדשיכם אשומם, ולא ידעתי דיוק בזה דהרי כל לשון הפרשה לפעמים בלשון עתיד ופעמים בעבר עם ו' המהפך והרי מיד אח"כ כתוב והשמותי אני את הארץ ושם לא שייך לדייק כן, ולכן נ"ל דר' יהודה דרש כן מדכתיב והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם ואיך שייך ולא אריח דאם מקדש חרב ריח ניחח מניין ואין לומר באם יקריבו בבמה דזה אינו דהא משבאו לירושלים לא הותרו במות עוד כדאמרין זבחים (ק"ב ב), ועוד דאפילו בשעת היתר הבמות אין ריח ניחח בבמה כדאמרין שם (ק"ט ב), ולכן דייק ר' יהודה מזה דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא וכיון דר' יהושע דס"ל כן קאמר (בעדיות פ"ח מ"ו) מקריבין אף על פי שאין בית שפיר שייך ולא אריח דאפילו יקריבו במקום מקדש אחר שיחרב מה שמותר לעשות כן מכ"מ לא אריח וא"כ מוכח מזה דקדושת מקדש היא גם לאחר חרבן וממקדשיכם אתי גם בתי כנסיות לכן שפיר דרש ר' יהודה קדושתן אף כשהן שוממין שהרי אתקשו בתי כנסיות למקדש, ולפ"ז עיקר דרשת רבי יהודה היא מדדרש מקרא דהשמותי דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא וזהו מה שכתב הרמב"ם כיון דפסק כמ"ד דקדשה לעתיד לבא לכן כתב דמזה אתיא, ולפ"ז אדרבא מוכח דר' יהודה ס"ל דקדשה לעתיד לבא ונגד דעת הטורי אבן, אכן לפ"ז כש"כ שיקשה כקושיתו ממה דאמר ר' יהודה בברכות שבזמן שאין ביהמ"ק קיים מותר, אבל י"ל דלכאורה יש להבין על החילוק שכתב הרמב"ם דלכך קדושת מקדש וירושלים לא בטלה וקדושת שאר א"י בטלה דקדושת מקדש היא מפני השכינה ושכינה לא בטלה שהרי אמרין בר"ה (לא א) עשר מסעות נסעה השכינה ולא עוד אלא דבבית שני לא שרתה השכינה כדאמרין יומא (כב ב) ואף דאמרין במכילתא שלעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי וכן אמרין שם וד' בהיכל קדשו בין חרב בין אינו חרב הרי ע"כ יש חילוק בין השראת שכינה אז ועתה ע"פ גמרות הללו כמו דבלא"ה צריך לחלק בין השראת שכינה במקום מיוחד ובין מה דכתיב מלא כל הארץ כבודו אבל עכ"פ הקדושה שעל ידה נקדש המקדש מדכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם היא בטלה בחורבן בית ראשון שמאז לא נתקיים עוד ושכנתי בתוכם ע"פ מימרות דר"ה ודיומא הנ"ל, וא"כ היאך נתן הרמב"ם זה לטעם דקדשה לעתיד לבא, וע"כ צ"ל דכוונת הרמב"ם כיון שנקדש המקום ע"י השראת שכינה אף שנסתלקה השכינה נשאר המקום בקדושתו וכדאמרין בביצה (ה ב) דאם לא התיר הכתוב בפירוש המה יעלו בהר היו אסורים לעלות להר סיני אף אחר שנסתלקה השכינה ולכן במקדש שלא התיר הכתוב כן נשאר המקום בקדושתו וזה ילפינן מוהשמותי את מקדשיכם ג"כ דבזה גלי הקרא הסברא הזאת, והנה זה לענין קדושה אבל לענין מורא מן המקדש אכתי הווא אמינא דלא צוה הכתוב לירא מן המקדש אלא בעוד שהשכינה שורה עליו מפני כבוד השכינה אבל אחר שנסתלק לא ולכן צריך קרא דהיקשא לשבת דגם מורא נצטוו אפילו בשעת חרבנו ואשמעינן קרא שאין המורא מפני השראת שכינה אלא מפני קדושת המקום שלא בטל, ולכן א"ש דצריך דרשה דהכא אפילו לאחר דכתיב והשמותי, וגם א"ש דהביא הרמב"ם הך ברייתא דבאמת גם הך ברייתא ס"ל דקדשה לעתיד לבא דאל"כ לא שייך לקרותו מקדשי אחר חרבנו אבל ר' יהודה או דחולק אברייתא דהכא וכמו שכתב גם הטורי אבן או שסובר דרק מורא במקום המקודש עצמו דהיינו מהר הבית ואילך נצטוו גם לאחר חרבן אבל לפנות לצד ירושלים ומקדש שזה רק מעלה בעלמא לא אבל לענין קדושה לעולם ס"ל דקדשה לעתיד לבא וכמו שמוכח מהדרשה שדרש מוהשמותי וכו"ל:

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת יבמות דף ו עמוד ב

גמ'. בזמן שאין בהמ"ק קיים מנין ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו כו'. איתא במס' מגילה (דף כח א): א"ר יהודה בית הכנסת שחרב כו' אין עושין אותו קפנדריא שנא' והשמותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממין, וקשה ל"ל לגמרא ללמוד מהלימוד ד"והשמותי" תיפוק ליה מהלימוד משבת שבסוגיין. ואף ברמב"ם צ"ע שהביא את שני הלימודים, דבנוגע לדיון שקדושת המקדש אינה בטילה לעולם כתב בפ"ו מהל' בית הבחירה (הל"טו - ט"ז) וז"ל לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אף על פי שאין שם בית בנוי ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אף על פי שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה ואוכלין קדשים קלים ומע"ש בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומות שהקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים וכו' עכ"ל. ומאיך בדיון יראה במקום המקדש בזה"ז הביא את הלימוד השני (בפ"ז מהל' בית הבחירה הל"ז) וז"ל אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו, לא יכנס אלא למקום שמוטר להכנס לשם ולא ישב בעזרה ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם אף על פי שחרב בקדושתו עומד עכ"ל. וצ"ע ל"ל לשני לימודים.

ונראה שהפסוק "והשמותי את מקדשיכם" מלמדנו שקדושה ראשונה של בית המקדש קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, ואף אחרי החורבן מקום המקדש קדוש עדיין בקדושת ביה"ק מדאורייתא. אולם מהלימוד הזה אינו מוכרח שחייבים בזה"ז לירא מהמקדש, כי יתכן שהמחייב של יראת המקדש אינו קדושת מקום המקדש אלא החפצא של הבית בבנינו. והלימוד השני משבת מגלה שכמו ששמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם, כלומר שמחוייבים לירא מקדושת מקום המקדש ולא דוקא מהבית בבנינו, ולכן אפילו אחרי חורבן הבית עדיין מחוייבים לירא ממקום המקדש. אך הלימוד הזה מגלה רק את יסוד המחייב של יראת המקדש שחל מחמת קדושת המקום ולא מפני החפצא של בית המקדש, אך אינו מלמד שקיימת קדושה במקום בית המקדש בזה"ז אחרי חורבן הבית. וע"ז בא הפסוק "והשמותי" המלמד שקדושת המקום לא בטלה עם החורבן. ולפי"ז כשהרמב"ם כ' (בפ"ז הל"ז) וז"ל אף על פי שחרב בקדושתו עומד עכ"ל לא למד זה מהלימוד משבת שהביא שם אלא מהלימוד ד"והשמותי" שהביא בפ"ו.

